

על כללים וטעמים במשפט ובהלכה: מסגרת מושגית חדשה לעיון בטעמי המצוות וההלכות

יאיר לורברבוים

בדורות האחרונים הוגים ודרשנים, רבנים ובעלי הלכה, מסתייגים מייחוס טעמים למצוות ולהלכות. הסתייגותם נעוצה בהשקפות ובהלכי רוח רליגיוזיים למיניהם. לפי השקפה אחת, טעמי המצוות נעלים מן ההשגה. לצידה רווח הלך רוח שטעמי המצוות אינם רלוונטיים מפני שמהותם של החיים הדתיים-ההלכתיים היא שעבוד לאל ('קבלת עול מלכות שמיים'). לשני אלו מצטרפת ברגיל הסברה שטעמים חותרים תחת תוקפן של המצוות וההלכות ועלולים להביא לזלזול בהם. הנתק שהשקפות והלכי הרוח האלה קובעים בין המצוות לבין טעמיהן מטה את בעליהן, דרך כלל בלי משים, לראות בהם עצמים או חוקי טבע שאין – ולא צריכות להיות – להם תכליות והצדקות, הם בפשטות קיימים. מן ההשקפות האלה נמשכת הסברה שייחוס טעמים למצוות הוא עניין לפילוסופים בלבד, שהשערותיהם חיצוניות להלכה. כך, לפי הוגים ובעלי הלכה אלו, נתפסו טעמי המצוות מאז ומתמיד – בתורה, במשנה ובתלמודים, ובספרות ההלכה בימי הביניים.

פילוסופים, וכן משפטנים ובעלי הלכה אחרים, סבורים אחרת. לדידם, כללים משפטיים שונים שוני מהותי מחוקי טבע, בין השאר, מפני שהם מושתתים על טעמים, כלומר על תכליות והצדקות. עיונים פילוסופיים, במיוחד מהדור האחרון, הראו כי הגם שנפרדות חלקית של חוקים מטעמיהם חיונית לייעילותם, טעמים הם נשמת אפם של כללים משפטיים. במאמר אראה כי התובנות העולות מן הדיונים הפילוסופיים האלה זורות אור חדש על זיקתן של המצוות וההלכות לטעמיהן. זאת ועוד, הן מבהירות כי טיעונים הלכתיים שנדמה שהם מנותקים מטעמים מבליעיים טעמים מסוגים שונים. את הטענות האלה אסביר ואדגים בהקשרים הלכתיים וספרותיים מגוונים. לניתוח שאציע חשיבות מכרעת להבנת גלגוליה של ההלכה ולזיהוי תמורות שהתחוללו במבני העומק של השיח ההלכתי במהלך הדורות.

מאמר זה בוחן בחינה ביקורתית הנחות יסוד לא מודעות או מודעות למחצה הרווחות בסוגיית טעמי המצוות וההלכות בדורות האחרונים, ומציע לה תשתית מושגית חדשה, שתצביע על הזיקה האמיצה בין המצוות וההלכות לבין טעמיהן בספרות היהודית הקנונית: בפרקי החוק בתורה, במשנה, בסוגיות התלמוד וב'משנה תורה' לרמב"ם. לביסוסה נדרשים בירורים פילוסופיים שקוראים של מחקרים במדעי

תקציר

היהדות ובהלכה אינם מורגלים בהם. תקוותי שההמשגות המופשטות שאציע בחלקו הראשון של המאמר יצמיחו, בחלקו השני, תובנות על אודות טיבם של טעמים בהלכה בכלל ובהנמקה ההלכתית בפרט. תובנות אלו עשויות לתרום לדיון הפילוסופי-היוריספרודנטי הוזה עצמו.

פרופ' יאיר לורברבוים, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן 5290002
yair.lorberbaum@gmail.com

תקציר

מעמדו של הכופר המתיישר בהגותו של רבי חסדאי קרשקש ויחסו לאבנר מבורגוס

שלום צדיק

בספרו החשוב על רבי חסדאי קרשקש טען פרופ' זאב הרוי שמצבו של הכופר המתיישר טוב יותר ממצבו של אדם דתי המקיים מצוות בלי כל רגש דתי. מטרת המאמר הזה היא לבקר עמדה זו. בחלק הראשון של המאמר אטען כי למרות חשיבותו של הרגש הדתי במחשבתו של רח"ק, לשיטתו לא ייתכן כופר מתיישר. לדעתי, בשיטתו של רח"ק רק ידיעה נכונה יכולה לכפות אדם להאמין נגד רצונו – ומכיוון שהאמונה שהאל איננו קיים איננה אמונה נכונה, אין בכוחה לחייב אדם שאינו רוצה בה להאמין בצדקתה. מצבו של המאמין המתיישר (הלא־שמח באמונתו) גרוע הרבה יותר ממצבו של המאמין השמח באמונתו.

חלקו השני של המאמר עוסק בכפירתו של המומר אבנר מבורגוס כמקרה בוחן אפשרי של כופר מתיישר, ואנסה להבין את יחסו של רח"ק לסוג כזה של כפירה.

ד"ר שלום צדיק, המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,
ת.ד. 653, באר שבע 8410501
navitshalom@hotmail.com

תקציר

מושגי התשובה בספר ה'זוהר'

הלל בן-ששון

מאמר זה מתחקה אחר תפיסת התשובה הייחודית העולה מדיוני האסופה הזוהרית ומבקש למקמה בהקשרה הרעיוני וההיסטורי. למגוון הגישות ואופני הטיפול במושג התשובה המופיעים ב'זוהר' אין תקדים בכתבים הקבליים שקדמו להופעתו. הדיונים האלה לא רק נוטלים חומרים מוקדמים ומפתחים אותם פיתוח מיתי רב אנפין, אלא גם כורכים יחדיו את תשובת האדם ואת התשובה השמימית על היבטיה המגוונים. חירות מושגית זו כרוכה, לטענת המאמר, בהתפתחותו של מושג התיקון ב'זוהר', שקיפל בתוכו תפיסה חלופית של תהליך התגברות על החטא ביחס לתפיסת התשובה בספרות החכמים ובימי הביניים ופתח בכך פתח להטעין את מושג התשובה בתכנים חדשים בהשוואה למובנה המסורתי כתהליך אישי-פנימי של עזיבת החטא. על פי הצעה זו, מציג עיקרו של המאמר שלושה יסודות שמהם מורכבת התשובה בדיוני הזוהר. יסודות אלו הם: (א) מערך פרשנויות בעלות גוון מיתי לתשובה כתהליך אנושי של התגברות על החטא; (ב) עיבוי משמעות התשובה כספירה בעולם האלוהות; (ג) דיון בתשובה בהיותה ישות היפוסטטית הניצבת מחוץ לאדם ולא לאחד. כששלוש המגמות האלה מצטרפות יחד יש בהן גם כדי ללמד על מגמה כללית שעניינה העצמת התלות התיאורגית בין האדם לאל והרחבת כוחן של פעולות אנושיות להשפיע על עולם האלוהות ולפעול בתוכו. בתוך מסגרת כללית זו מתעלה גם התשובה האנושית ומקבלת ייצוג של ממש בצמרת הבניין האלוהי, ותפקיד מכריע בדינמיקה הבין-ספיריתית. כוחה התיאורגי של התשובה שואב חיזוק נוסף מן האונטולוגיה המיתית, המעמידה את התשובה כהיפוסטטזה עצמאית ואף מעטרת את תשובת האדם במגוון כתרים מיתיים.

ד"ר הלל בן-ששון, מכון ון ליר ללימודים מתקדמים, רחוב ז'בוטינסקי 43, ירושלים 9214116
b.hillel@gmail.com

תקציר

על הדואליות שבין מצוות הרע לבין מצוות המקום – עיון בהגותו של ר"י אברבנאל

יצחק ברנד

רק ראשונים ספורים עסקו בהבחנה בין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו. בולט ביניהם ר' יצחק אברבנאל. במוקד הדיון שבספרות הראשונים נידונה השאלה כיצד יש לראות את ההבחנה שבין שני סוגי המצוות. עמדת אברבנאל היא דיכוטומית. לדעתו יש להפריד בין המצוות הדתיות לבין המצוות החברתיות. עמדה זו נגזרת מתפיסתו הכללית, ולפיה המציאות מורכבת מישויות נפרדות: המטפיזי נבדל מן הפיזי, והאלוהי – מן הטבעי. מאמר זה מבקש לבחון כיצד משתלבת הדואליות הנורמטיבית של אברבנאל בדואליזם התיאיסטי, האתי והפוליטי.

פרופ' יצחק ברנד, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן. רמת גן 5290002
Itzhak.Brand@biu.ac.il

”לכוין חופתי זאת... כנגד חופתך העליונה”: קבלה ומנהגי חופה במדינות הכנסייה בראשית העת החדשה

אליעזר באומגרטרן ואורי ספראי

סמוך לשנת רצ"ח (1538) סערה הקהילה היהודית ברומא. המנהג המקומי היה כי על הכלה לעמוד משמאל לחתן. והנה חדשים מקרוב באו, אשר כנראה בהשפעה של ההגירה האשכנזית לאיטליה, התחילו להעמיד את הכלה לימינו של החתן. במאמר נדון בתשובותיהם של שני חכמים שנדרשו לסוגיה זו: הראשונה של ר' יהודה בן מיכאל אביר הרופאים, חכם לא מוכר שפעל ברומא. תשובתו מכילה תיעוד של דבריו בפני ממוני העיר, ובכלל זה גם מסירת עדות של זקני העיר אודות מנהג רומא הקדמון. התשובה השנייה היא של ר' יעקב ישראל פינצי, פוסק מוכר ופורח שפעל בעיר רקנאטי, אליו הגיעו דברי אביר הרופאים והוא הגיב אליהם בתקיפות. מעבר לחשיפת דרכי ההתנהלות של חכמי וממוני קהילת רומא כמו גם היחס שבין פוסקי ההלכה השונים שפעלו במדינות הכנסייה באותן שנים, תשובות אלה פותחות פתח לעסוק בסוגיות רחבות ועקרוניות יותר שהעסיקו את הקהילה היהודית במרחב זה. כך, משתי התשובות גם יחד עולה מעמדה הדומיננטי של הקבלה בכלל ושל ספר הזוהר בפרט בתוך השיקול ההלכתי כעניין ברור ומובן מאליו. כמו כן, הן חושפות בפנינו את הדרכים השונות בהן התמודדו שני הרבנים המקומיים הללו עם אתגרי הזמן. בעוד שר' יהודה ביקש לשמר את מנהג רומא הקדמון תוך דחייתם של כל המסורות שאינן מתיישבות עם מנהג זה, הרי שר' יעקב ישראל פינצי מסמל את המגמה ההפוכה לחלוטין של דחייה מוחלטת של מנהג המקום והכפפתו למסורות הפסיקה העשירות שהביאו איתם המהגרים.

ד"ר אליעזר באומגרטרן, החוג לתולדות ישראל, אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה 3498838
eliezerb@bgu.ac.il

ד"ר אורי ספראי, החוג לתולדות ישראל, אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה 3498838
urisaf@gmail.com

'זאת תורת העולה' – אמונת החידוש בהגותו של הרמ"א

דביר ורשבסקי

מאמר זה בוחן את מרכיבי היסוד של הגותו המקורית של הרמ"א. הגותו זו, בעיקר כפי שהיא משתקפת בספרו 'תורת העולה', מתבססת על ההבחנה בין האמונה הפסולה בקדמות העולם, לבין האמונה הרצויה, אך החמקמקה, בחידוש העולם. משמעותן של האמונות האלה אצל הרמ"א שונה ממשמעותן האופיינית בפילוסופיה של ימי הביניים, משום שהן אינן ממלאות אצלו תפקיד של דוגמות פילוסופיות, אלא של מצבי תודעה בסיסיים. אמונת החידוש כרוכה אצל הרמ"א בהכרה עזה בארעיותו של העולם ובשרירותיות סדריו, וכן בהכרה בקיום הקוסמוס בתווך הדק שבין ההיעדר שקדם לבריאה, לבין תהליך הפירוק והחזרה למצב של היעדר שיבוא באחרית הימים. אמונה זו כרוכה בהבנת האקטואליות של יחסי האל עם העולם, והיא מובילה את האדם השלם למצב בסיסי של פליאה, ושל עמידה על חוסר הטרוויאליות של היש; היא מביאה אותו להתייחס אל העולם כאל 'קדוש ומקודש', ומעוררת אצלו כבוד כלפי ההתרחשות הקוסמית והאנושית ורצון לבשם אותה במעשיו הנעימים. הרמ"א רואה בעבודת המקדש סימולציה חוזרת ונשנית של מערכת הקשרים המושגיים שהוא יוצר; עבודת המקדש, ובייחוד תהליכי ההרג, הפירוק והכלוי האופייניים לעבודת הקורבנות בכלל, ולקורבנות העולה בפרט, מעוררים אצל העוסקים בפולחן את אמונת החידוש על פניה השונות. לבסוף, הרמ"א מנגיד בין 'אמונת החידוש' ל'אמונת הקדמות', שהיא לדידו אם כל חטאת וכרוכה בנטייה האנושית לתפוס את הקיום הקוסמי כיציב ונצחי. מאמר זה עוסק במקומן של אמונות החידוש וההפסד בתוך הרצף הדרשני של 'תורת העולה'; הוא עומד על מקומן המרכזי בתודעה הדתית כפי שהרמ"א תופס אותה, ומדגיש את תפקידן החיוני במארג הסמלים הנשזרים לאורך הספר.

דביר ורשבסקי, רחוב אבן עזרא 1166, ירוחם 8050380

dvirvar@gmail.com

תקציר

עיון מחודש בסוגיית הצמצום בקבלת האר"י

ברק הופמן

מאמר זה עוסק בסוגיית הצמצום בקבלת האר"י. השאלה שהמאמר מנסה לענות אליה היא כיצד נוצרו חמישה תיאורים שונים של הצמצום, ומהו התיאור הקרוב ביותר לדעת האר"י עצמו. במאמר ארבעה חלקים: בחלק הראשון הצגתי את תיאור הצמצום לפי דעת רבי יוסף אבן טבול, תלמיד האר"י, מתוך כתביו למיניהם, ואת הסמלים שבהם הוא השתמש כדי לתאר את הצמצום.

בחלק השני עסקתי בתיאורים המיוחסים לרבי חיים ויטל (רח"ו), והראיתי ששני תיאורי הצמצום שב'דרוש שמסר רח"ו לרבי שלמה סגיש', ובספר 'קיצור סדר האצילות' קשה לייחסם לרח"ו עצמו. נוסף על כך טענתי שגם התיאור שבספר 'מבוא שערים' אינו שונה במהותו מהתיאור שבספר 'עץ חיים', שהוא ספרו העיקרי של רח"ו, והבאתי כמה הסברים אפשריים לשינויים ב'מבוא שערים'.

בחלק השלישי, לאחר שהראיתי שקיימים שני תיאורים שונים של הצמצום, שכל אחד מיוחס לתלמיד אחר של האר"י, דנתי בשאלה כיצד ייתכן ששניהם יצאו מהאר"י עצמו. הצגתי את דעות החוקרים שקדמו לי וניסו לענות על השאלה, ישעיהו תשבי, רוג'ני מרוז ויוסף אביב, והסברתי מדוע איני מקבל את פתרונותיהם.

בחלק הרביעי הצעתי את פירושי שלי לקושיה, וטענתי שר"י טבול לא נשאר נאמן לתורת רבו, אלא שינה ופיתח את תורת הצמצום של האר"י עצמו, ואילו רח"ו, בייחוד בכתביו המוקדמים, שימר את תורת רבו באופן מדויק יותר.

ברק הופמן, החוג למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים 9190501
chabiflash999@gmail.com

תקציר

מנהגי מקובלים במסגרת הושענא רבה

משה חלמיש

שמות שונים ניתנו להושענא רבה, ומהם אתה למד על אופיו של היום. תיאורו כיום חתימת דין זכה להיות מוטיב מרכזי לצד היותו יום טוב. תוך כך נבחנים מנהגים שונים שנוצרו בעקבות התובנות הללו. אלה מודגמים באמצעות מקורות ספרותיים שונים, המובאים במאמר בסדר כרונולוגי וגאוגרפי, דרכם אפשר לראות את כיווני ההתפתחות במרוצת הדורות. ועם הקשר של הקבלה לספרות ההלכה מראה המאמר את ממדי השפעת הקבלה במנהגים השונים.

פרופ' אמריטוס משה חלמיש, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
Moshe.Hallamish@biu.ac.il

נימוקים הגותיים למנהג קדיש יתום והשפעתם על עיצובו

שרה חבשוש

ראשיתו של מנהג קדיש יתום הוא באשכנז־צרפת במאה ה־12. לספרד הוא הגיע ככל הנראה בראשית המאה ה־14, ואחר עבר לארצות נוספות ברחבי האימפריה העות'מנית. למנהג קדיש יתום הוצעו שני נימוקים, הנימוק המרכזי מופיע בחוג חסידי אשכנז במקביל להופעת המנהג, ועניינו הצלת נפש האב מדין גהינום והכנסתו לגן עדן. הנימוק השני מאוחר לו, ומופיע כהדרכה של האר"י. החידוש בנימוק האר"י הוא האפשרות להעלות את נפש האב בגן עדן ממדרגה למדרגה. כלומר, אין המדובר רק בהצלה מעונש, אלא בהטבת המעמד הרוחני. כל אחת מן התפיסות הרעיוניות הביאה להבנה מחודשת בדבר הדרך הראויה להחלת המנהג.

בתחילת התהוות מנהג קדיש יתום מצאנו כי היה נאמר בשבת ומוצאי שבת במשך י"ב חודש. לאחר מכן חלה באשכנז התרחבות אף לימות החול. כפועל יוצא מן הנימוק הראשון היה רצון לקצר את אמירת הקדיש לי"א חודש, במנהג האשכנזי, ובהמשך להימנע מאמירתו בשבתות, במנהג הספרדי. זאת מתוך התפיסה כי רשעים בלבד נידונים בגהינום במשך שנה תמימה ובשבתות, ולכן היה חשש מפגיעה בכבוד האב. הנימוק המתייחס להטבת המעמד הרוחני גרם להבנה כי יש תועלת גם לאב צדיק באמירת קדיש, ולכן הביא הנימוק של האר"י לחזרה למנהג בשלבי ההיווצרות שלו: אמירת הקדיש במשך כמעט י"ב חודש, ואמירתו בשבתות. שני דיוקים אלה התרחשו במנהג הספרדי, ששחזר במידה מסוימת את המנהג הקדום. התהליך המתואר התרחש באופן מדורג, בעידודם ובתיווכם של פוסקים האמונים על דרכי הקבלה, והוא מהווה דוגמא להשפעת רעיונות קבליים על התפתחות המנהג בישראל.

ד"ר שרה חבשוש, התוכנית להוראת מחשבת ישראל ותורה שבעל פה, מכללה ירושלים, ברוך דובדבני

9116002 ירושלים 36

sarahabshush@gmail.com

פולמוס החוכמות החיצוניות והחקירה השכלית בפזורה הספרדית בצפון אפריקה בדורות שלאחר הגירוש

מיכל אוחנה

סוגיית היחס שבין התורה לבין החוכמות החיצוניות ולפילוסופיה הזינה פולמוסים רבים בימי הביניים, בין הוגים שכלתנים שחייבו את לימוד החכמות החיצוניות, הפילוסופיה והחקירה השכלית, וראו בהן קנה מידה לפרשנות התורה, לבין הוגים שמרנים, שראו בהן נטע זר ולכן שללו אותן, והעלו על נס את האמונה התמימה. בתווך נמצאו דעות ביניים, שהכירו בערכן של החוכמות החיצוניות, הפילוסופיה והחקירה השכלית, אולם העמידו להן סייג והדגישו את ההייררכיה הנכונה. אף לאחר גירוש ספרד הביעו ההוגים והפרשנים היהודים את תפיסתם בנידון; אולם בעוד הסוגיה הנדונה זכתה למחקר אקדמי שעסק בפזורה הספרדית באיטליה ובאימפריה העות'מאנית, הרי היא לא נדונה כלל ביחס לפזורה בצפון אפריקה.

לפיכך במאמר הנוכחי אבקש להאיר מעט את סוגיית הלגיטימיות של העיון בחוכמות החיצוניות ואת היחס לחקירה שכלית ולאמונה תמימה בקרב צאצאי המגורשים שהתיישבו בערים פאס, תלמסאן ואלג'יר, במאות השש עשרה – השבע עשרה. עיון בכתביהם מעלה כי יחסם אל החוכמות החיצוניות והחקירה השכלית הוא דו ערכי; מחד גיסא, הם הכירו בערכן של החוכמות החיצוניות לצרכים פולמוסיים ואפולוגטיים ואף בזכות תועלתן בהוכחת קיום מציאות האל וחוסר גשמיותו, אך מאידך גיסא הם ראו בהן גוף ידע זר והרה סכנות. לצד זאת, הקבלה הנאמנה נתפסה על ידם כמקור ידע הכרחי ונגיש, ובמקביל הם עודדו את החקירה השכלית המאמת את אמונות התורה, ואף גינו את המתרשלים בכך. אולם הם הקפידו להקדים את הקבלה הנאמנה קדימה זמנית ואפיסטמולוגית לחקירה השכלית, והכירו בכך שהישגיה של האחרונה מוגבלים הם.

הגם שבעמדותיהם אין עניין פילוסופי מיוחד, מפני שלא נמצא כל חידוש מקורי בדבריהם, הרי העיון בהן חשוב מבחינת תולדות המחלוקת בהגות היהודית כשם שהוא נחוץ לביורר ההגות היהודית שהתגבשה בצפון אפריקה.

ד"ר מיכל אוחנה, עמיתת סטאר 2020–2021, המרכז ללימודי יהדות, אוניברסיטת הרווארד, קיימברידג'
מסצ'וסטס

michalohana@gmail.com

ר' צבי הירש מזידיצ'וב על ראשית ההתהוות: הגות חסידית?

דב שוורץ

ר' צבי הירש מזידיצ'וב כתב את הפירוש 'עטרת צבי' על הזוהר. בפירוש זה, המסביר את דברי הזוהר לפי קבלת האר"י, לכאורה אין דיון בסוגיות שהעסיקו את החסידות, למשל – הצדיק. ר' צבי הירש טען שאת קבלת האר"י יש לפרש אך ורק לפי תלמידו ר' חיים ויטל. המאמר עוסק בסוגיות של ראשית ההתהוות לפי פרשנותו של ר' צבי הירש. הוא ציטט באריכות מתוך דבריו של ר' מאיר פופרש, והעיר עליהם הערות, בדרך כלל פולמוסיות. המאמר טוען כי הן תוכן עטרת צבי הן הטרמינולוגיה שנקט מבטאים גישות טיפוסיות להוגים חסידיים שעסקו בקבלה. אבל ביטוי זה הוא רמוז בלבד. ואלה הטענות של המאמר על גישתו של ר' צבי הירש:

(א) נטייה לעסוק בשלבים העליונים של ההתהוות. הפירוש מתאמץ להסב כמה שיותר דיונים זוהריים על הראשית. לשם כך גייס ר' צבי הירש את התוכן וגם את הצורה, דהיינו סדר הדיונים בזוהר.

(ב) שימוש באנלוגיה, ולעיתים גם מתוך מערכת המונחים של הפיזיקה האריסטוטלית, כדי להבין את אירועי הראשית.

(ג) מגמה לראות בצמצום אירוע שהיה כפשוטו. על אף שר' צבי הירש התפלמס עם גישת חב"ד, הוא קיבל את עמדתה לפחות בעניין הצמצום הראשון. בחב"ד הפרידו בין צמצום ראשון שהיה כפשוטו לבין שאר הצמצומים שהיו מטפוריים.

(ד) שימוש במערכת של מונחים. למשל, 'פרסה', 'זוט' ו'מלכות של אין סוף'. ר' צבי הירש לא היה מהפכן אף לא חדשן. אולם הוא קרא את הזוהר בדרך מסוימת שהיא שמרנית באופייה, דהיינו לא מקבלת פרשנויות כגון פרשנותם של ר' יוסף אבן טבול ור' ישראל סרוק; אך פתוחה, במובן זה שהיא לא מהססת לעסוק בסוגיות הראשונות של הבריאה. בכך הוא התקרב לקריאה שרווחה בקרב מנהיגים רוחניים בחסידות.

תקציר

הקיבוץ הדתי בין מיסטיקה להלכה

עופר חן

מפעל ההתיישבות הדתי התגבש לא רק מקרב חניכי 'תורה עם דרך ארץ' אלא גם מחלוצי מזרח אירופה, אשר אף קדמו להם בעלייתם ארצה. לכאורה, חרתו שתי קבוצות העולים על דגלן ערכים זהים של תחייה דתית והתחדשות הלכתית בארץ ישראל. מתוך כך נשתלבו יחד במסגרת פוליטית משותפת של תנועת 'הפועל המזרחי', ובהמשך אף התאגדו עם קבוצות חלוציות אחרות תחת קורת הגג של תנועת 'תורה ועבודה'. אולם חרף הדמיון הטרימינולוגי, הבדלים מהותיים במוטיבציות, באידאות וכמובן בדרכי ההגשמה הבדילו בין שתי קבוצות העולים. אם חלוצי מזרח אירופה הדגישו את חשיבות התעלותו של היחיד והשתלמותו הדתית, הרי חניכי אסכולת תורה ודרך ארץ ביקשו את ההתעלות החברתית-ההלכתית. מטרת המאמר לדון לא רק בהבדלים הרעיוניים שבין שתי הקבוצות שעיצבו וגיבשו את הקיבוץ הדתי אלא בעיקר בגורמים הרעיוניים השונים שעיצבו את תמונת עולמן.

דומני כי אפשר לזהות שני גורמים מרכזיים שעיצבו את משנתם החלוצית של חניכי 'תורה עם דרך ארץ'. האחד נמצא במושגי הסוציאליזם האוטופי אשר השפיעו עמוקות על הנוער המשכיל בגרמניה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. האחר טמון ברעיון 'הכוליות של התורה'. בעיקרו של דבר ביקשו החלוצים הבאים מגרמניה להגשים את אידאת 'האחדות' ולהוכיח את כוחה של ההלכה בעיצוב אורחותיה של קהילה יהודית מודרנית, כשלב ראשון בדרך לעיצובה של החברה כולה. לעומתם התעצבה משנתם של החלוצים ממזרח אירופה בתבניות מושגיה של החסידות ותנועת המוסר. מסקנת המאמר היא כי מכוח גורמים שונים, שהבולטים בהם נמצאים בורותו של הקיבוץ להווייה הדתית שהתגבשה בארץ ובחוסר נכונותם של פוסקי ההלכה להיענות לאתגר הריבונות היהודית, נכשל הקיבוץ הדתי במימוש כוונת מקימיו להביא לרנסנס הלכתי. ולאחר תהליך אחרון ביקש גם הוא את התעלותו של היחיד או למצער את שימור הקהילה הקיבוצית בשולי השיח החברתי-הדתית-התרבותי בארץ.

ד"ר עופר חן, פוסט-דוקטורט, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב, ת.ד. 39040, רמת אביב,
תל אביב 6997801
oferc242@gmail.com

בין הציונות הדתית לחב"ד – תגובת הרב גינזבורג להתנתקות

חנה ריקלין-נתן

ההתנתקות מחבל קטיף וצפון השומרון (2005) הייתה אירוע מכונן בציונות הדתית, אשר תבע מכל אחד מהחוגים הרבניים שלה להגדיר עצמו מחדש. מאמר זה מתייחס למשנתו של הרב יצחק גינזבורג, אשר קנתה אחיזה בציונות הדתית באמצעות תלמידיו, משנה אשר בלטה בהריפותה עוד לפני ההתנתקות, וביתר תוקף אחריה. המאמר מציג את תגובת הרב גינזבורג להתנתקות מבחינת התייחסותו לשאלת התאודיצייה, תפיסתו ההיסטוריוסופית, קריאותיו הלכה למעשה בהתמודדות עם ההתנתקות, הכרעתו בנושא הסרבנות, ומסקנותיו לגבי היחס למדינת ישראל לאחר ההתנתקות. כל אלו מאפשרים לעמוד על מקורות היניקה שלו, ומוכחנותו מהתפיסה החב"דית המסורתית מחד גיסא, ומההגות הציונית הדתית מאידך גיסא. כך אפשר לראות כי תפיסתו של הרב גינזבורג את ההתנתקות מעידה על הגותו האימננטית, הרואה את עיקר ההתרחשות ההיסטורית כנגזרת מההשגחה ומתהליכים הקשורים לשדה הרוח והתודעה. משנתו האימננטית החזקה גורמת לו לנתח את ההתנתקות וריפויה בעיקר בכלי התודעה.

על אף שבסיס האם של הרב גינזבורג הוא חסידות חב"ד, הרב גינזבורג חלק רשות לעצמו בתורת הגאולה שלו בעצם ראיית התקופה כימות המשיח ובויהוי מדינת ישראל כשלב בגאולה. אדמו"רי חב"ד נעו בין שלילת הציונות וייחוסה לסיטרא אחרא לבין השלמה איתה, אך בוודאי לא זיהו אותה עם הגאולה. כל יוזמה לקידום הגאולה, שאינה עוסקת בקידום תורה ומצוות, נתפסת בחב"ד כפסולה. הרב גינזבורג לעומת זאת, רואה את מדינת ישראל כאחד משלבי הגאולה, ומייחס חשיבות ליוזמה האנושית בגאולה בבניית יישובים, בכינון החקלאות, בהקמת מוסדות ממלכתיים וכיוצא באלה. הרב גינזבורג משליך עקרונות שונים אשר עיצב הרבי מלובביץ' בנוגע לתקופת הגאולה העתידית – לתקופתנו אנו. כלומר, הרב גינזבורג נעזר בטרמינולוגיה החב"דית ומרחיב כל העת את תפיסת הגאולה שלה למצבים היסטוריים פרטיקולריים ולתהליכים בעולם המעשה.

גורם משמעותי נוסף בעיצוב הגותו של חוג הרב גינזבורג, הוא המשנה הציונית הדתית שהרב גינזבורג מתכתב איתה בגלוי או בסתר. בין שתי התורות המשיחיות הללו ריחפה המחלוקת בין תפיסת המשיח כדמות פרסונלית או תהליכית, בין תפיסת הגאולה כתהליך ניסי וכתוצר של יוזמה אלוהית, או כטבעית, מתפתחת ויוזמה על

תקציר

ידי האדם. הרב גינזבורג, כמי שניצב מבחינה מסוימת בין חב"ד לציונות הדתית, מבקר את הציונות הדתית על התמקדותה בעשייה הגשמית והזנחת הרוח, כשם שהוא מבקר את חב"ד על הזנחת עולם הטבע בתהליך הגאולה והתבצרות בעולם הרוח בלבד. על אף שהרב גינזבורג אינו מזדהה עם חסידות חב"ד מחד גיסא ועם הציונות הדתית מאידך גיסא, ואולי דווקא משום כך, משנתו היא חוליה מחברת בין שתי התנועות המשיחיות הגדולות בדורנו. השוואת תגובת הרב גינזבורג והציונות הדתית להתנתקות מסייעת לעמוד על יסודות סלע האם של כל אחת מהגישות, ולראות כיצד בסופו של דבר הנחות תאולוגיות, כגון תפיסת הממשות של עולם החומר והמעשה והיחס ביניהם לבין עולם הרוח, הן המעצבות את הגישה הסובלנית או חסרת הסבלנות לקשיים שיוצר המפגש בין הציונות ליהדות. אני רוצה לטעון כי משנת הרב גינזבורג היא מזיגה ייחודית של רעיונות משיחיים של שני זרמים אלו, ובה בעת חסרה משנה זו את מערכת האיזון המשיחי של אדמו"ר חב"ד האחרון ושל תלמידי הרב צבי יהודה הכהן קוק. משום כך היא הופכת לתנועה משיחית תוססת ביותר באורתודוקסיה היהודית בת זמננו.

תנה ריקלין-נתן, החוג למחשבת ישראל, המכללה האקדמית הרצוג (מייסודן של מכללות ליפשיץ והרצוג), אלון שבות, ירושלים ומגדל עוז
hanariklin@gmail.com

תקציר

רדיקלית שם, שמרנית כאן: פלורליזם דתי, חילון ושאלות של כוח בהגותו של הרב יונתן זקס

שרגא ביק

מאמר זה בוחן את הגותו של הרב יונתן זקס, אחד ההוגים הבולטים והפעילים ביהדות האורתודוקסית כיום, בכל הנוגע לפלורליזם בין־דתי ופנים־דתי. בחינה זו תעשה לאור קשרים אותם אבקש להניח בין הגותו של זקס ובין הפלורליזם הבין־דתי לבין תהליכי החילון במערב בעידן המודרני, כפי שתהליכים אלו מוסברים בתיאוריה הסוציולוגית של פיטר ברגר. כפי שאנסה להראות, בין הגותו הדתית־פלורליסטית של זקס לבין תהליכי החילון מתקיימים קשרי גומלין מעניינים, כאשר הגותו של זקס הינה בה בעת תוצאה של 'תודעה מחולנת', כהגדרתו של ברגר, אך גם התנגדות לחילון וניסיון לביצור מעמדה ומקומה של הדת.

בחלקו השני של המאמר אבקש לבחון כיצד בלתי אפשרי להבין כהלכה את הפלורליזם הבין־דתי היהודי של הרב זקס מבלי להזדקק לבחינה מדוקדקת של יחסי כוח הפועלים, ואולי אף מעצבים וקובעים את האידיאולוגיה הדתית. כלומר, בחלק זה אנסה להראות כיצד הפוליטי והתיאולוגי שלובים האחד בתוך השני וכיצד ערבוב זה מוביל למסקנות ולעמדות שונות, לכאורה, מכפי שניתן היה לצפות בתחילה.

שרגא ביק, החוג למדע הדתות, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים 9190501
Shragabick@gmail.com

ABSTRACT

ON RULES AND REASON IN LAW AND IN HALAKHAH –
A FRESH CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE STUDY
OF THE RATIONALE OF THE COMMANDMENTS

Yair Lorberbaum

In generations past, thinkers and preachers, rabbis and halakhists, have avoided attributing reasons for commandments and halakhot. Their hesitation is rooted in various religious outlooks. According to one outlook, the reasons for commandments are beyond attainment. According to another outlook, the reasons for the commandments are not relevant since the essence of the religious-halakhic life is servitude to God ('accepting the yoke of Heaven'). These two outlooks are often coupled with the view that reasons undermine the force of commandments and are liable to bring about disregard for them. This leads those who adopt these outlooks to relate to commandments as entities, or to view them as laws of nature that do not have – and do not need – purposes and justifications. They simply exist. From these understandings comes the view that attributing reasons to commandments is a matter only for philosophers, whose musings are outside the boundaries of the halakhic discourse. According to these thinkers and halakhists, this was the way reasons for commandments were always understood – in the Bible, in the Mishnah and Talmud, and in the medieval halakhic literature.

Philosophers, jurists, and other halakhists, understood differently. Legal rules are categorically different from laws of nature, *inter alia*, because they are rooted in reasons, i.e. purposes and justifications. Studies in philosophy, particularly in the last generation, have demonstrated that even though partial separation of laws from their reasons is essential to their effectiveness, reasons are nonetheless the essence of legal rules. In this article, I will demonstrate how the understandings that arise from these philosophical discussions shed new light on the link between commandments and halakhot and their reasons. Furthermore, these understandings illustrate how halakhic claims that appear to be disconnected from reasons, encapsulate different types of reasons. I will demonstrate these claims in various halakhic and literary contexts. The analysis that I will present is of crucial importance to understanding the development of halakhah and identifying changes that occurred in the fundamental infrastructure of halakhic discourse over the generations.

This study critically examines unconscious or semi-conscious assumptions that have been widespread in recent generations regarding the reasons of the commandments and the halakhot. The article offers a new conceptual foundation that points to the tight bond between commandments and their reasons in the canonical Jewish literature: The Bible, the Mishna, Talmudic discussions, and Maimonides' Code. This conceptual foundation is grounded in philosophical inquiry that readers of Jewish Studies scholarship are unaccustomed to. My aspiration is that the conceptual formulations that I will lay out in the first part of the article will produce, in the second part, understandings regarding the general nature of reasons in halakhah. These understandings, in turn, will contribute to this philosophical-jurisprudential discourse.

ABSTRACT

THE STATUS OF THE TORMENTED HERETIC ACCORDING
TO RABBI HASDAI CRESCAS AND HIS RELATION TO ABNER
OF BURGOS

Shalom Zadik

In a recent book on Rabbi Hasdai Crescas Prof. Zeev Harvey argued that the status of a tormented heretic is better than the status of a trivial religious person according to Rabbi Hasdai Crescas. The aim of this article is to rethink this claim. The first part of the article affirms that despite the importance of religious fervor in the thought of Rabbi Hasdai Crescas, he doesn't think that a tormented heretic can exist. According to his position only true (religious) opinions can obligate a belief against the will of the believer. The tormented religious person is worse than the fervor religious person although the tormented heretic cannot exist.

The second part of the article describes the heresy of Abner of Burgos as a possible tormented heretic and tries to understand the relation of Rabbi Hasdai Crescas to this kind of heretic.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF REPENTANCE IN THE ZOHAR

Hillel Ben-Sasson

In its discussions of *teshuva*, the 'Book of Zohar' displays a variety of perspectives and approaches unprecedented in both esoteric and exoteric Jewish writing. Providing more than mere mythic developments of previous *teshuva*-related material, these discussions also interweave celestial and human *teshuva* in multiple manners. The conceptual liberty with regard to *teshuva* emerges in the 'Zohar' against the backdrop of *tikkun*, a novel zoharic concept offering an alternative mode of overcoming sin to that of rabbinic and medieval *teshuva*. *Tikkun* replaced the traditional understandings of *teshuva* as the individual's process of abandoning sin, thereby leaving the concept of *teshuva* open to new semantic valences.

Based on the aforementioned framework, the present article divides zoharic discussions of *teshuva* into three categories: a) a set of mythical interpretations to *teshuva* as a human process of overcoming sin; b) an expansion and development of the sefiratic meaning of *teshuva* as *binah*; c) the notion of *teshuva* as a hypostatic entity, independent of both Man, God and Torah. When combined, all three categories inform a general tendency to reinforce theurgical man-God interdependence. As such, human *teshuva* ascends and receives significant representation at the top of the celestial structure, as well as a decisive role in the inter-sefiratic dynamic. The esoteric ontology framing *Teshuva* as an independent hypostasis further reinforces its theurgic weight.

ABSTRACT

COMMANDMENTS BETWEEN MAN AND GOD AND BETWEEN
MAN AND HIS FELLOW: A STUDY IN THE DUALISTIC
THOUGHT OF R. ISAAC ABARBANEL

Itzhak Brand

Only a few of the Rishonim related to the distinction between 'Commandments between Man and God' and 'Commandments between Man and his Fellow'. Prominent among them is R. Isaac Abarbanel.

Abarbanel's position about the distinction between commandments is dichotomous. In his opinion, religious and social commandments should be separated. This attitude is derived from Abarbanel's general view, which perceives reality as composed of separate entities: the metaphysical differs from the physical, and the divine from the natural.

This article attempts to examine how Abarbanel's normative duality integrates with a theistic, ethical, and political dualism.

ABSTRACT

KABBALAH AND MARRIAGE CUSTOMS
IN EARLY MODERN ITALY

Eliezer Baumgarten and Uri Safrai

Around 1538, the Jewish community of Rome was in an uproar. According to local custom, the bride was to stand at the groom's left. Seemingly, in the wake of Ashkenazi immigration to Italy, a new custom had taken hold: the bride was placed to the right of the groom.

In this paper, we discuss the responsa of two Rabbis who addressed this issue: that of Rabbi Yehuda Ben Michael – 'the Doctor's Master', an unknown scholar who lived in Rome. His responsum shows that he explained the ancient Jewish customs of Rome to the city officials. The second responsum was written by Rabbi Yaakov Israel Pinchi, who was a well-known *posek* who served as the rabbi of Recanati. In his responsum, Pinchi argued strongly against the position taken by 'the Doctor's Master'.

These responsa reveal the conduct of Rome's rabbis and community leaders as well as the relations between halakhic authorities in the Papal States in that period. They also provide insight into broader and more fundamental issues of concern to the Jewish community in this region. Both responsa demonstrate the dominant place of Kabbalah, particularly of the Zohar in these rabbis' halakhic adjudication and show the different ways they dealt with the challenges of their time. Rabbi Yehuda sought to preserve the ancient Roman custom, while Rabbi Yaakov Israel Pinchi rejected the local custom in favor of the traditions recently introduced by the new immigrants.

ABSTRACT

*ZOT TORAT HA-‘OLA: THE BELIEF IN THE CREATION
OF THE WORLD IN REMA’S THOUGHT*

Dvir Warshavsky

This paper examines the fundamental principles of the philosophy of Rabbi Moshe Isserles (Rema, 1530–1572). In his book *Torat ha’ola*, Rema contrasts the incorrect belief in the eternity of the world with the correct but slippery concept of the belief in the creation of the world. For him, unlike the classic medieval philosophers, belief in the creation of the world is not a dogmatic perception, but rather a transformative state of mind: He posits a close connection between the annihilation of the world and its creation, as well as between the impermanence of the universe and its arbitrariness; All these concepts underscore awareness of the world’s dependence on God and God’s ongoing relationship with the world. They bring man to a state of wonder and perception of the lack of triviality within existence that leads him to relate to the world as ‘holy and sanctified’. This awakens within him a sense of awe and wonder for both cosmic and human existence as well as a desire to beautify it through his good deeds.

Furthermore, Rema perceives the Temple service as the repeated representation of the conceptual connections that he creates. The Temple service – especially the destruction inherent in sacrificial worship, specifically in the burnt offering (*Korban ha’olah*) – inspires the participants in the cult with belief in the annihilation and creation of the world. This belief is contrasted with the belief in the eternity of the world, which Rema regards as the source of all sin and as based on the tendency to perceive the existence of the universe as stable and eternal.

In this paper, I examine the complex nature of the belief in the creation and annihilation of the world within the Rema’s *Torat ha’ola*. I show how these concepts have a central place within the religious consciousness as the Rema understands it, Emphasizing their essential role within the symbology of the book.

ABSTRACT

THE LURIANIC ZIMZUM REVISITED

Barak Hoffman

This article discusses the topic of the Zimzum in the Lurianic Kabbalah, the main goal of the article is to describe the different versions of the Zimzum that we find in the Ari disciples' writings and to understand why we have many versions and which version is more faithful to the Ari himself.

The article contains four different sections. In the first section I describe the Zimzum according to Rabi Yosef Ibn Tabul, one of the main disciples of the Ari. In the second section I describe the Zimzum according to Rabi Hayim Vital, the main disciple of the Ari, and I bring evidence that two versions of zimzum that can be found in 'Drush shemasar Rabbi Hayim Vital L Rabbi Shlomo Sagis' and 'Kitzur seder hazilut' are difficult to be related to Vital himself. In addition I show that the version in the book 'Mevo She'arim' is not essentially different from the version in 'Etz Hayim' the Main book of Vital and I came up with a theory to explain the differences we can find between the two. In the third section I discuss the different solutions of Researchers before me to the questions of the article and I reject their solutions. In the fourth section I suggest my own solution that Tabul did not stay faithful to the Ari's teachings and continued to develop his own version of the Zimzum.

ABSTRACT

KABBALISTIC CUSTOMS DURING HOSHA'NA RABBA

Moshe Hallamish

Various names have been given to *Hosha'na Rabba*: the solemn undertone of this holiday, as the final day of divine judgement, is balanced by the joyous element that comes as part of the holidays of *Succot*. Various literary sources, presented in the article in chronological and geographical order, provide a roadmap to the development of these conceptions of the holiday over many generations, including important contributions of Kabbalistic teachings to the Halakhic literature and its influence on various customs and rituals.

ABSTRACT

DIFFERING EXPLANATIONS FOR THE RECITATION
OF MOURNER'S KADDISH AND THEIR INFLUENCES
ON THE CUSTOM

Sara Habshush

The custom of reciting the *Mourner's Kaddish* prayer, *Kaddish Yatom*, began in 12th-century Ashkenaz and Northern France. The custom apparently reached Spain at the beginning of the 14th century and continued on to other countries in the Ottoman Empire. Two explanations were suggested for this custom, the main one being saving a parent's soul from the torment of Gehenna and allowing the soul's entrance to heaven. This explanation appeared at the same time as the emergence of the custom in the 'Ashkenazi Hassidim' community of the German Rhineland. A second explanation appeared later, in accordance with the teachings of Rabbi Isaac Luria, the AR"Y. The AR"Y's explanation includes the possibility of further elevating the soul of a parent in heaven from one level to the next. In other words, *Kaddish Yatom* is not only recited in order to save one's parent from punishment; it could improve the late parent's spiritual status. Each of these ideological explanations influenced what was perceived as the proper way to carry out the custom.

When the custom of reciting *Kadish Yatom* first began, it was recited for twelve months on the Sabbath as well as on Saturday night upon the Sabbath's departure. Afterwards, in Ashkenaz, the custom was extended, and the Kadish recited on weekdays as well. However, since only the completely wicked are condemned to an entire year of Gehenna including on the Sabbath, for fear of harming their parent's honor, many Jews, both Ashkenazic and Sephardic, shortened the period in which *Kaddish Yatom* was recited to eleven months, and soon afterward, Sephardic Jews also refrained from reciting *Kaddish Yatom* on the Sabbath. However, the explanation of further elevating the parent's soul in heaven led to the understanding that the recitation of *Kaddish Yatom* was beneficial to a righteous parent as well. As a result, there was a return to the original custom – the recitation of *Kaddish Yatom* for almost twelve months including on the Sabbath. Both of these changes appeared in the Sephardic custom, somewhat replicating the original ancient custom. The process described occurred gradually and with the encouragement and mediation of rabbinic authorities who believed in the ways of Kabbalah (Jewish Mysticism), and is an example of the influence of Kabbalistic ideas on the development of Jewish customs.

ABSTRACT

THE SEPHARDIC DIASPORA IN NORTH AFRICA FOLLOWING
THE EXPULSION FROM SPAIN ON THE RELATION BETWEEN
TORAH AND PHILOSOPHY

Michal Ohana

The relationship between the Torah and philosophy fueled many medieval controversies. At the one extreme one finds the rationalist position – those who mandated the study of philosophy and rational inquiry, seeing in these a yardstick by which biblical exegesis could be properly evaluated. On the other end of the spectrum, one finds conservative elements that viewed secular disciplines as a foreign transplant; they denied the validity of philosophy and the sciences and touted the preeminence of simple faith. Between these two extremes lay the gamut of intermediate positions– figures who though they may have acknowledged the validity of philosophy, rational inquiry, and secular disciplines, were careful to put these in their place, emphasizing the preeminence of the Torah over the sciences.

Even after the expulsion from Spain, Jewish thinkers and commentators expressed their views on the matter; however while the issue had been studied in the context of the Sephardic Jewry in Italy and the Ottoman Empire, the Sephardic Diaspora in North Africa were yet to merit comparable scholarly attention.

Thus, in the present article I would like to shed light on the issue among the Sephardic Diaspora in Fez, Thalmasan and Algiers, in the 16th-17th centuries. A review of their writings indicate that they held the intermediate positions, that they acknowledged the validity of philosophy, rational inquiry, and secular disciplines, but were careful to put these in their place, emphasizing the preeminence of the Torah over the sciences. While their approaches may not express any innovative ideas, their study is vital for a full picture of the controversy throughout the ages, as well as to the clarification of the Jewish thought that was formed in North Africa.

ABSTRACT

R. ZVI HIRSH OF ZIDITCHOV ON THE BEGINNINGS OF
CREATION: A HASIDIC THEOLOGY?

Dov Schwartz

R. Zvi Hirsh Eichenstein of Ziditchov (*Żydaczów*) composed '*Ateret Zvi*, a commentary on the Zohar. In this commentary, which explains the ideas of the Zohar according to the kabbalah of R. Isaac Luria (Ari), there are no revealed discussions on Hasidic motives such as doctrine of the Zadik. R. Zvi Hirsh claimed that only R. Hayyim Vital had the authority to present the Ari's ideas.

This paper explores R. Zvi Hirsh's reflections on the primordial events within the Deity. He quoted at length R. Meir Poppers, and added comments, mostly polemical, to his commentaries. I claim, that the content and terminology of *A'teret Zvi* reflect typical approaches of Hasidic leaders who dealt with Kabbalah. However, this reflection was concealed. Thus I propose these thesis on R. Zvi Hirsh's theology and hermeneutics:

1. Inclination towards discussing primordial dimensions of creation;
2. Using analogy sometimes based on Aristotelian physics in order to understand primordial events;
3. Presenting Zimzum (contraction) in its literal sense. Although R. Zvi Hirsh criticized Habad he adopted partly their concept of Zimzum. Habad divided between first Zimzum, which is real, to other Zimzumim (contractions) that should be understood as metaphorical;
4. Adopting terminology as 'Parsa', 'Hut' (string) and 'kingship of Ein sof'.

R. Zvi Hirsh was not an innovator or revolutionary. His reading of the Zohar rejected the commentaries of a disciple like R. Yosef Ibn Tabul and commentator like R. Israel Saruk. However he was courageous enough to expose the primordial secrets of creation while others preferred dealing with inferior levels.

ABSTRACT

THE RELIGIOUS KIBBUTZ: BETWEEN MYSTICISM AND HALAKHA

Ofer Chen

Discussion of the roots of neo-Orthodox thought and fundamental principles mainly tends to define Halakha as a dynamic, national framework. The ideas that swept over German Jewish youth were pressed into Halakhic molds by neo-Orthodox thinkers. They conceived the unification of sacred and secular, and the desire for the heavenly kingdom as applying to a Jewish society that implemented the principles of Halakha. This desire, which accorded with neo-Orthodox philosophy of Halakha, became realistic following the Balfour Declaration, and thereby prompted the subjects of this study to follow the path of Zionism.

The immigration of neo-Orthodox figures like Mose Una to Eretz Israel during the 1930s marked a new phase in the development of neo-Orthodox thought, to a great extent; its adherents were now required to put the validity of their vision of all-inclusive Halakha to the test. This attempt, discussed in the third section of my paper, is symbolized by their participation in the religious kibbutz movement. This settlement movement did not comprise only German immigrants to Eretz Israel; these were joined by groups of Hasidim from Eastern Europe. However, the uniqueness of the figures discussed here is reflected in the Halakhic motivation for their endeavors to establish religious settlements. Contrary to the Eastern European groups, who regarded physical labor and communing with nature as a means for achieving individual transcendence, the adherents of neo-Orthodoxy regarded religious settlement as an important experiment for determining whether Halakha could serve as the basis of a modern Jewish community in Eretz Israel, as an initial phase toward applying this vision to society at large. However, since rabbinical authorities ignored the call for modifications in Halakha needed by religious farmers, and the movement lacked political influence, the religious kibbutz movement, after years of struggle, reconciled itself to maintaining only the communal structure. This process reflected the gradual decline of neo-Orthodoxy in Israel.

ABSTRACT

BETWEEN RELIGIOUS ZIONISM AND CHABAD:
RABBI GINSBURG'S RESPONSE TO THE DISENGAGEMENT

Hana Riklin-Natan

The disengagement from Gush Katif and northern Samaria (2005) was a crucial event for Religious Zionism that challenged each of its rabbinical groups to redefine itself. This paper addresses the philosophy of Rabbi Yitzchak Ginsburg, which was made popular in the Religious Zionist world by his students – a philosophy that stood out for its intensity even prior to the disengagement, and became even more potent afterward. The paper presents Rabbi Ginsburg's opposition to the disengagement in terms of his attitude toward theodicy, his historiosophic perspective, his directives on coping with the disengagement in practice, his decision regarding soldiers refusing orders, and his conclusions regarding the relationship with the State of Israel following the disengagement. All of these elements shed light on the sources of his philosophy, and how it differs from both the traditional approach of Chabad, on the one hand, and from Religious Zionist thought, on the other. Although Rabbi Ginsburg's underlying foundation is the Chabad movement, he has permitted himself, in his philosophy on redemption, to view this period as the 'period of the Messiah' and to identify the State of Israel as a stage in the redemption.

Another significant element that shaped the philosophy of Rabbi Ginsburg's followers is the Religious Zionist outlook with which he often engages. Rabbi Ginsburg stands between Chabad and Religious Zionism. He criticizes Religious Zionism for focusing on practical action and neglecting the spiritual side, but also criticizes Chabad for neglecting the role of the natural world in the process of redemption and closing itself off in a world of pure spirit.

I maintain that the philosophy of Rabbi Ginsburg constitutes a unique blend of messianic ideas of these two movements.

ABSTRACT

RADICAL THERE, CONSERVATIVE HERE:
RELIGIOUS PLURALISM, SECULARIZATION AND QUESTIONS OF
POWER IN THE THOUGHT OF RABBI JONATHAN SACKS

Shraga Bick

In this article I will examine the thought of Rabbi Jonathan Sacks, one of the most important and prolific thinkers in Modern Jewish Orthodoxy today, about inter-religious pluralism. I suggest that the religious-pluralistic thought of Sacks is strongly influenced by and connected to secularization processes in the modern era as described in the sociological theory of Peter Berger. I show how his thought is the product of a 'secularized consciousness', but at the same time also expresses a *resistance* to secularization in order to fortify the status and role of religion in the modern era.

In the second part of the article I content that the religious-pluralism theory of Rabbi Jonathan Sacks cannot be fully understood without a close examination of interests and power relations, which influence, and perhaps even shape and determine his religious ideology. In other words, this part shows how the political and the theological are intertwined, leading to opinions and conclusions that appear to be different from what might have initially been expected.